

POLITICIZATION OF THE RELIGIOUS FACTOR AND MANIFESTATIONS OF XENOPHOBIA IN FRANCE

Aziza Rustamovna Nosirova

Department of Religious Studies and Comparative Study of World Religions, UNESCO

International Islamic Studies Academy of Uzbekistan

PhD in History, Acting Associate Professor

Email: anosirova003@gmail.com

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: France, religious xenophobia, secularism, migration, Islamophobia, identity, politicization, integration.

Received: 15.09.26

Accepted: 16.09.26

Published: 17.09.26

Abstract: This article analyzes the politicization of the religious factor in the French Republic, the practical application of the principle of secularism (*laïcité*), and the manifestations of xenophobic attitudes associated with religious and cultural differences. The main objective of the study is to reveal the interaction between migration processes, postcolonial legacies, religious identity, and security discourse from the mid-twentieth century to the first quarter of the twenty-first century. The research employs historical-comparative, institutional-legal, systemic, and discourse analysis methods.

FRANSIYADA DINIY OMILNING SIYOSIYLASHUVI HAMDA KSENOFOBIIYANING NAMOYON BO‘LISH XUSUSIYATLARI

Aziza Rustamovna Nosirova

O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi “Dinshunoslik va jahon

dinlarini qiyosiy o‘rganish UNESCO”

kafedrası tarix fanlari (PhD), dotsent v.b.

Email: anosirova003@gmail.com

Toshkent, O‘zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so‘zlar: Fransiya, diniy ksenofobiya, sekulyarizm, migratsiya, islomofobiya, identiklik, siyosiy lashuv, integratsiya.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Fransiya Respublikasida diniy omilning siyosiy lashuvi, dunyoviylik tamoyilining amaliy qo‘llanishi hamda diniy va madaniy

farqlar bilan bog'liq ksenofobik kayfiyatlarning namoyon bo'lish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi XX asr o'rtalaridan XXI asrning dastlabki choragigacha bo'lgan davrda migratsiya jarayonlari, postkolonial meros, diniy identiklik va xavfsizlik diskursining o'zaro ta'sirini ochib berishdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy, institutsional-huquqiy, tizimli va diskursiv tahlil metodlaridan foydalanildi.

ПОЛИТИЗАЦИЯ РЕЛИГИОЗНОГО ФАКТОРА ВО ФРАНЦИИ И ОСОБЕННОСТИ ПРОЯВЛЕНИЯ КСЕНОФОБИИ

Азиза Рустамовна Носирова

Кафедра «Религиоведение и сравнительное изучение мировых религий ЮНЕСКО»

Международная исламская академия Узбекистана

PhD по историческим наукам, исполняющая обязанности доцента

Email: anosirova003@gmail.com

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Франция, религиозная ксенофобия, секуляризм, миграция, исламофобия, идентичность, политизация, интеграция.

Аннотация: В данной статье анализируются политизация религиозного фактора во Французской Республике, практическое применение принципа секуляризма и особенности проявления ксенофобских настроений, связанных с религиозными и культурными различиями. Основная цель исследования-раскрыть взаимодействие миграционных процессов, постколониального наследия, религиозной идентичности и дискурса безопасности в период с середины двадцатого по первую четверть XXI века. В исследовании использовались методы историко-сравнительного, институционально-правового, системного и дискурсивного анализа.

Kirish. Yevropa makonida diniy omil, migratsiya va milliy identiklik o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishda Fransiya alohida ilmiy ahamiyatga ega. Buning sababi mamlakatning uzoq tarixga ega sekulyar boshqaruv modeli, sobiq mustamlakalar bilan shakllangan tarixiy aloqalari, XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab kuchaygan migratsiya jarayonlari hamda jamoat makonida diniy ramzlar va amaliyotlarning o'rni borasidagi davomli siyosiy bahslardir. Fransiyada din va davlat munosabatlari, bir tomondan, fuqarolarning tengligi va davlatning diniy

neytralligini ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, diniy identiklikning ommaviy makonda namoyon bo'lish chegaralarini belgilash masalasini muntazam ravishda kun tartibiga olib chiqadi.

Fransiya dunyoviylik modelining huquqiy asoslaridan biri 1905-yil 9-dekabrdagi din va davlatni ajratish to'g'risidagi qonundir. Mazkur huquqiy model davlatning biror dinni rasmiy din sifatida tan olmasligi va diniy tashkilotlarni moliyalashtirmasligi tamoyiliga tayanadi [1]. Keyingi davrlarda bu tamoyil yangi ijtimoiy sharoitlarga tatbiq etilib, xususan, 2004-yilda davlat maktablarida ko'zga tashlanadigan diniy ramzlardan foydalanishni cheklovchi qonun qabul qilindi. 2011-yilda esa Parijning ayrim hududlarida ko'chalarda jamoaviy ibodat qilish bilan bog'liq bahslar kuchayib, diniy amaliyotlarni jamoat makonidan maxsus ajratilgan binolarga ko'chirish bo'yicha yechimlar ishlab chiqildi [2].

Shu bilan birga, Fransiya jamiyatining diniy va etnomadaniy tarkibi Ikkinchi jahon urushidan keyingi migratsiya oqimlari ta'sirida sezilarli darajada o'zgardi. Sobiq mustamlakalardan, ayniqsa Mag'rib mamlakatlaridan kelgan mehnat migrantlari, keyinchalik oilalarni birlashtirish siyosati doirasida kelgan ayollar va bolalar, shuningdek, Osiyodan kelgan migratsiya oqimlari mamlakatda ko'p qatlamli va ko'p konfessiyali ijtimoiy muhitni shakllantirdi [3; 4]. Bu jarayon iqtisodiy taraqqiyot va madaniy xilma-xillikka hissa qo'shish bilan birga, integratsiya, ijtimoiy tengsizlik, shahar periferiyalaridagi begonalashuv va ksenofobik stereotiplar kabi muammolarni ham yuzaga chiqardi.

Maqolaning maqsadi Fransiyada diniy omilning siyosiylashuvi va ksenofobiyaning namoyon bo'lish mexanizmlarini sekulyarizm, migratsiya, postkolonial meros va xavfsizlik diskursi o'zaro aloqadorligi doirasida tahlil qilishdir. Shu maqsaddan kelib chiqib, quyidagi savollar qo'yildi: Fransiyaning laïcité modeli diniy identiklikning jamoat makonida namoyon bo'lishiga qanday ta'sir ko'rsatadi? Migratsiya va integratsiya jarayonlari diniy ksenofobiya shakllanishida qanday o'rin tutadi? Islomofobiya va "yangi irqchilik" haqidagi ilmiy yondashuvlar Fransiyadagi zamonaviy ziddiyatlarni tushuntirishda qay darajada izohlovchi imkoniyatga ega?

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Fransiyadagi migratsiya, integratsiya va diniy-madaniy farqlar muammosi turli ilmiy yo'nalishlar doirasida o'rganilgan. N.Yu. Lapina Fransiyaning etnomadaniy transformatsiyasini tahlil qilib, urushdan keyingi iqtisodiy o'sish davrida mehnat migrantlarining sobiq mustamlakalardan faol jalb etilganini ko'rsatadi [3]. Ushbu jarayon dastlab iqtisodiy ehtiyoj bilan izohlangan bo'lsa-da, keyinchalik doimiy yashash, oilalarni birlashtirish va yangi avlodlarning Fransiyada tug'ilishi natijasida migratsiya mamlakatning ijtimoiy tuzilmasini o'zgartiruvchi omilga aylandi. A.V. Gordon Parijdagi Xitoy jamoalari

misolida integratsiya va identiklikni saqlashning parallel kechishini tahlil qilib, migrant guruhlarining Fransiya jamiyatiga qo'shilishi bir xil va chiziqli jarayon emasligini ko'rsatadi [4].

Diniy va madaniy farqlar asosidagi ksenofobiyaning tushuntirishda P.-A. Taguieffning "yangi irqchilik" haqidagi yondashuvi muhim metodologik ahamiyatga ega. Uning ta'kidlashicha, zamonaviy demokratik jamiyatlarda irqchilik har doim ham biologik yoki somatik farqlarga tayangan klassik ko'rinishda namoyon bo'lmaydi. Aksincha, "rad etish" mexanizmi ko'pincha madaniyat, kelib chiqish, turmush tarzi va diniy mansublik orqali shakllanadi. Shu ma'noda, "irqsiz irqchilik" konsepsiyasi immigratsiyaga qarshi kayfiyat, diniy begonalashtirish va milliy identiklikni himoya qilishga qaratilgan diskurslarning o'zaro bog'liqligini ochib beradi [7].

Fransuz sotsiologi va siyosatshunosi Vinsent Geyserning qarashlarida islomofobiya universal va barcha mamlakatlar uchun bir xil hodisa sifatida emas, balki muayyan milliy-tarixiy kontekstda shakllanadigan diniy fobiya sifatida talqin qilinadi. Fransiya holatida bu hodisa arabofobiya, Mag'rib hududidan kelgan aholiga nisbatan salbiy stereotiplar, kolonial xotira va respublika dunyoviyligi atrofidagi bahslar bilan kesishadi. Shu sababli islomofobiyaning faqat diniy e'tiqodga nisbatan salbiy munosabat doirasida cheklash uning ijtimoiy va siyosiy ildizlarini to'liq ochib bermaydi.

Fransuz va arab kelib chiqishiga ega mualliflar islomofobiyaning tarixiy ildizlarini turlicha talqin qiladilar. Ayrim yondashuvlarda bu hodisa Fransiyaning Jazoir va umuman arab-musulmon dunyosi bilan mustamlakachilik davrida shakllangan munosabatlari bilan bog'lanadi [9]. Huda Asal singari tadqiqotchilar islomga nisbatan salbiy tasavvurlarni o'rta asrlardagi xristian-musulmon qarama-qarshiliklari va keyingi sharqshunoslik diskurslari bilan izohlashga intiladilar. Ibrohim Tabet esa masalani bir yoqlama talqin qilmay, mustamlakachilikdan keyingi davrda G'arb va Sharq o'rtasida muloqot imkoniyatlari kengayganini, biroq radikalizm va terrorizm xavfi bilan bog'liq hodisalar zamonaviy Yevropada musulmonlarga nisbatan shubha va qo'rquvni yana kuchaytirganini ta'kidlaydi. K.A. Kotovich Fransiya'dagi islomofobiya tushunchasining murakkabligi aynan tarixiy xotira, sekulyarizm, immigratsiya va xavfsizlik muammolari kesishgan nuqtada namoyon bo'lishini qayd etadi [10].

Ko'rib chiqilgan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, Fransiya'da diniy ksenofobiyaning bitta omil bilan izohlash mumkin emas. Uning shakllanishida tarixiy xotira, ijtimoiy tabaqalanish, migratsiya, diniy identiklik, siyosiy diskurs, jamoat xavfsizligi va sekulyar huquqiy me'yorlar o'zaro ta'sir qiladi. Shu jihatdan, mazkur maqolada diniy ksenofobiya mustaqil fenomen sifatida emas, balki bir nechta ijtimoiy-siyosiy jarayonlar tutashgan nuqtada yuzaga keladigan murakkab hodisa sifatida tahlil qilinadi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot sifat yondashuviga asoslangan bo'lib, Fransiya misolida diniy omilning siyosiylashuvi va diniy ksenofobiyaning namoyon bo'lish xususiyatlarini tarixiy va institutsional kontekstda tahlil qilishga qaratildi. Ishda tarixiy-qiyosiy, institutsional-huquqiy, tizimli va diskursiv tahlil metodlari qo'llanildi. Tarixiy-qiyosiy yondashuv Ikkinchi jahon urushidan keyingi migratsiya oqimlari, oilalarni birlashtirish bosqichi va 1980-yillardan keyingi immigratsiya tarkibidagi o'zgarishlarni bir-biri bilan solishtirish imkonini berdi.

Institutsional-huquqiy tahlil Fransiya davlat va din munosabatlarini belgilovchi asosiy huquqiy tamoyillarni, xususan, 1905-yildagi din va davlatni ajratish modeli, 2004-yilda davlat maktablaridagi diniy ramzlarga doir cheklovlar hamda jamoat makonida diniy amaliyotlar bilan bog'liq davlat siyosatini o'rganishda qo'llanildi [1; 2]. Bu usul laïcité tamoyilining faqat normativ-huquqiy tushuncha emas, balki siyosiy bahs va ijtimoiy identiklik chegaralarini belgilovchi institut sifatida faoliyat yuritishini ko'rsatishga xizmat qildi.

Diskursiv tahlil orqali immigratsiya, islom, radikalizm, xavfsizlik va “yangi irqchilik” bilan bog'liq ilmiy va siyosiy talqinlar o'rganildi. Bunda P.-A. Taguieffning “irqsiz irqchilik” konsepsiyasi, islomofobiya haqidagi fransuz va arab kelib chiqishiga ega mualliflarning qarashlari, shuningdek, migratsiyani xavfsizlik muammosi sifatida talqin qiluvchi yondashuvlar qiyoslandi [6; 7; 10].

Tadqiqotning empirik-kontekstual materiali sifatida urushdan keyingi migratsiya bosqichlari, 2005-yildagi shahar tartibsizliklari, 2023-yilda Nahelning o'limidan keyingi noroziliklar, hamda bu voqealar yuzasidan siyosiy va ekspert baholari ko'rib chiqildi [5]. Tadqiqotning chegarasi shundan iboratki, maqolada mustaqil sotsiologik so'rov yoki miqdoriy kontent-analiz o'tkazilmagan; xulosalar ochiq huquqiy hujjatlar, ilmiy adabiyotlar va tahliliy manbalarni konseptual qiyoslash asosida chiqarilgan.

Mazkur metodologiya Fransiya diniy ksenofobiyaning faqat diniy murosasizlik hodisasi sifatida emas, balki migratsiya, ijtimoiy integratsiya, milliy identiklik va xavfsizlik diskursi bilan bog'langan ko'p omilli jarayon sifatida baholash imkonini beradi. Tadqiqotning ilmiy yangiligi laïcité, postkolonial migratsiya va “madaniylashgan” ksenofobiya o'rtasidagi aloqani yagona tahliliy model doirasida ko'rib chiqishga urinishda namoyon bo'ladi.

Natijalar va muhokama. Tadqiqot natijalari, avvalo, Fransiya diniy omilning siyosiylashuvi paradoksal tarzda kuchli sekulyar institutlar mavjud bo'lgan sharoitda yuz berayotganini ko'rsatadi. Dunyoviylik tamoyili nazariy jihatdan davlatning barcha konfessiyalarga nisbatan neytralligini va fuqarolarning e'tiqodidan qat'i nazar tengligini kafolatlashga qaratilgan. 1905-yilgi qonun diniy tashkilotlar va davlatni institutsional jihatdan ajratdi [1]. Biroq jamiyat diniy va madaniy jihatdan xilma-xillashgani sari dunyoviylikning amaliy chegaralari siyosiy

munozaralarning markaziga chiqdi. 2004-yilda davlat maktablarida diniy ramzlar bo'yicha cheklovlarning kuchayishi, shuningdek, 2011-yilda ko'chalardagi jamoaviy ibodat bilan bog'liq masalalarning ma'muriy tartibga solinishi shuni ko'rsatadiki, diniy identiklikning jamoat makonida ko'rinishi Fransiyada huquqiy masala bilan birga siyosiy identiklik masalasiga ham aylangan [2].

Bu holat ikki xil talqinni yuzaga keltiradi. Birinchi talqinga ko'ra, davlatning diniy neytralligi jamoat makonini barcha fuqarolar uchun umumiy va konfessional ta'sirdan holi saqlashga xizmat qiladi. Ikkinchi talqinda esa aynan bir xil qoida turli diniy guruhlariga amalda bir xil ta'sir qilmasligi, xususan, diniy kiyim yoki jamoaviy ibodat kabi ko'rinadigan amaliyotlarga ko'proq tayanadigan guruhlar uchun cheklov sifatida qabul qilinishi mumkin. Shu bois laïcité diniy ziddiyatlarni bartaraf etuvchi tamoyil bo'lish bilan birga, uning mazmuni va qo'llanishi atrofidagi bahslar diniy omilning siyosiylashuviga ham turtki beradi.

Ikkinchi muhim natija migratsiya va diniy-madaniy xilma-xillik o'rtasidagi aloqaga taalluqlidir. 1946-1976-yillar oralig'idagi iqtisodiy o'sish Fransiyaga ishchi kuchiga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirdi. Sobiq mustamlakalardan, ayniqsa Marokash, Tunis va Jazoiridan kelgan migrantlar ko'pincha malakasiz va kam haq to'lanadigan mehnat tarmoqlariga jalb etildi [3]. Dastlab vaqtinchalik mehnat migratsiyasi sifatida ko'rilgan bu jarayon oilalarni birlashtirish siyosati natijasida doimiy demografik omilga aylandi. Ayollar va bolalar ulushining oshishi, yangi avlodlarning Fransiyada tug'ilishi hamda arab va boshqa diasporalar shakllanishi immigratsiyani faqat iqtisodiy masaladan ijtimoiy integratsiya va fuqarolik masalasiga aylantirdi.

1970-1980-yillarda Osiyodan kelgan migratsiya oqimlari ham Fransiyaning etnomadaniy tarkibini murakkablashtirdi [4]. 1980-yillardan boshlangan keyingi bosqichda esa oilalarni birlashtirish va uzoq muddatli yashash immigratsiya strukturasining muhim yo'nalishiga aylandi. Natijada Fransiya jamiyatida turli millat va din vakillarining birgalikda yashashi kundalik ijtimoiy hayotning barqaror xususiyatiga aylandi. Bu xilma-xillik ko'plab holatlarda muvaffaqiyatli integratsiya, iqtisodiy faollik va madaniy almashinuvga olib kelgan bo'lsa-da, ayrim hududlarda ijtimoiy chetlashuv, kambag'allik, ta'lim va bandlikdagi nomutanosibliklar, shuningdek, "biz" va "ular" tarzidagi identifikatsiya kuchayishiga zamin yaratdi.

Fransiyadagi ijtimoiy ziddiyatlarni faqat diniy omil bilan tushuntirish yetarli emas. 1995-yilda Maykl Kassovitsning "La Haine" ("Nafrat") filmi shahar periferiyalaridagi yoshlarning begonalashuvi va zo'ravonlikka moyil muhitni badiiy shaklda ko'rsatgan edi. 2005-yildagi shahar tartibsizliklari esa bu muammoning real ijtimoiy ko'lamini namoyon qildi: uch hafta davom etgan tartibsizliklar, favqulodda choralar va ommaviy hibslar shahar periferiyalaridagi norozilikning tizimli ildizlarga ega ekanini ko'rsatdi. 2023-yilda 17 yoshli Nahelning politsiya xodimi

tomonidan otib o'ldirilishidan so'ng yuzaga kelgan noroziliklar ham politsiya zo'ravonligi, diskriminatsiya va adolatsizlik haqidagi qarashlarni yana kun tartibiga olib chiqdi [5].

Mazkur voqealar atrofidagi siyosiy talqinlar diniy va etnik omillarni siyosiyashtirish xavfini kuchaytiradi. Bir tomondan, noroziliklarni ijtimoiy tengsizlik, hududiy segregatsiya, yoshlarning istiqbolsizlik hissi va politsiya bilan ziddiyatlar orqali tushuntirishga intiluvchi yondashuv mavjud. Ikkinchi tomondan, immigratsiyani jinoyatchilik va xavfsizlik tahdidi bilan bevosita bog'laydigan siyosiy diskurslar ham kuchli. Ayrim tadqiqotlarda nazoratsiz migratsiya Yevropa Ittifoqi xavfsizligiga "harbiy bo'lmagan tahdid" sifatida tasniflanadi [6]. Bunday yondashuv xavfsizlik muammosini muhokama qilish uchun asos bo'lishi mumkin, biroq butun migrant yoki diniy jamoani xavf manbai sifatida umumlashtirish ksenofobik stereotiplarning institutsional va siyosiy diskursga ko'chishiga olib kelishi mumkin.

Uchinchi natija zamonaviy ksenofobiyaning shakli o'zgarayotganini ko'rsatadi. P.-A. Taguieff ta'kidlagan "yangi irqchilik" modelida farqlash biologik irq tushunchasidan madaniy va diniy belgilar tomon siljiydi [7]. Bu o'zgarish Fransiya misolida ayniqsa yaqqol ko'rinadi: masala ko'pincha "irq" tilida emas, balki "integratsiya", "respublika qadriyatlari", "dunyoviylik", "xavfsizlik", "madaniy moslashuv" va "diniy ramzlar" haqidagi diskurslar orqali ifodalanadi. Natijada biror diniy guruhga nisbatan salbiy munosabat ochiq diniy adovat shaklida emas, balki madaniy nomuvofiqlik yoki jamiyatga moslasha olmaslik haqidagi umumlashtirishlar orqali namoyon bo'lishi mumkin.

Islomofobiya masalasi aynan shu kontekstda murakkablashadi. Fransuz jamiyatida islomga munosabat tarixiy, siyosiy va madaniy qatlamlarga ega. Fransiyaning Jazoir va Mag'rib bilan mustamlakachilik tarixi, arab-musulmon dunyosi haqidagi sharqshunoslik tasavvurlari, XX asr oxiri va XXI asr boshidagi terrorizm va radikalizm bilan bog'liq xavfsizlik muammolari bir-biriga qo'shilib ketgan [9; 10]. Shu bois islomofobiyaning faqat diniy e'tiqodga nisbatan individual qo'rquv sifatida ko'rish yetarli emas; u ayrim holatlarda etnik kelib chiqish, migratsion maqom, hududiy mansublik va siyosiy identiklik bilan birikadi.

Biroq bu tahlil diniy radikalizm muammosini inkor etmaydi. Fransiyada radikal g'oyalarni qo'llab-quvvatlovchi ayrim guruhlar va tarmoqlar mavjudligi haqidagi xavfsizlik bahslari jamoatchilik fikriga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Muammo shundaki, radikal ozchilik bilan millionlab oddiy musulmon fuqarolarni bir xil ijtimoiy kategoriya sifatida talqin qilish xavfli umumlashtirishni yuzaga keltiradi. Ibrohim Tabetga nisbat berilgan yondashuvda ham Fransiyada yashovchi musulmonlarning katta qismi respublikaning sekulyar modeliga moslashib yashashi, biroq radikal islomdan qo'rquv muloqotga tayyor musulmonlarga nisbatan ham shubha uyg'otishi qayd etiladi [10].

To'rtinchi natija postkolonial xotiraning zamonaviy siyosiy identiklikka ta'siridir. Islomofobiya kelib chiqishini mustamlakachilik davri bilan bog'lovchi mualliflar Fransiyaning arab-musulmon dunyosi bilan tarixiy "kelishmovchiliklari" bugungi tasavvurlarda ham iz qoldirganini ta'kidlaydi [9]. Bu pozitsiya E. Saidning oriyentalizmga doir yondashuvi bilan ham metodologik jihatdan uyg'unlashadi: "Sharq"ning ekzotik, irratsional yoki xavfli obrazda tasvirlanishi siyosiy ustunlik va madaniy ierarxiyani oqlovchi diskursga aylanishi mumkin. Fransiya holatida bunday tarixiy stereotiplar zamonaviy xavfsizlik tashvishlari bilan qo'shilganda musulmon identikligini "begona" yoki "respublika qadriyatlariga mos emas" tarzida talqin qilish xavfi ortadi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, diniy ksenofobiyaning Fransiya'dagi zamonaviy ko'rinishlari uchta o'zaro bog'liq darajada shakllanadi. Birinchisi — institutsional daraja bo'lib, u laïcité va jamoat makonidagi diniy ifodaning huquqiy chegaralari bilan bog'liq. Ikkinchisi — ijtimoiy daraja bo'lib, migratsiya, integratsiya, hududiy segregatsiya va tengsizlik muammolarini qamrab oladi. Uchinchisi — diskursiv-siyosiy daraja bo'lib, xavfsizlik, milliy identiklik va "begona" guruh haqidagi tasavvurlarning siyosiy safarbarlik vositasiga aylanishini ifodalaydi. Aynan ushbu uch daraja kesishgan nuqtada diniy farq ksenofobik tasnifning markaziy belgisiga aylanishi mumkin.

Shu jihatdan, Fransiya tajribasi bir tomondan dunyoviy davlatning barcha fuqarolar uchun umumiy huquqiy maydon yaratish imkoniyatini, ikkinchi tomondan esa diniy va madaniy xilma-xillik sharoitida neytrallik tamoyilini qo'llashning murakkabligini ko'rsatadi. Ksenofobiyaga qarshi samarali siyosat faqat taqiq va xavfsizlik choralariga tayana olmaydi. U huquqiy tenglik, ijtimoiy integratsiya, diskriminatsiyani kamaytirish, diniy savodxonlik va turli guruhlar o'rtasidagi muloqotni birlashtirgan kompleks yondashuvni talab qiladi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, Fransiya'da diniy omilning siyosiy lashuvi va ksenofobiyaning namoyon bo'lishi bir-biridan ajralgan jarayonlar emas. Ular laïcité tamoyilining amaliy talqini, postkolonial migratsiya, milliy identiklik, ijtimoiy tengsizlik va xavfsizlik diskursining o'zaro ta'sirida shakllanadi. Fransiya modeli davlatning diniy neytralligini huquqiy jihatdan mustahkamlagan bo'lsa-da, jamiyatning ko'p konfessiyali va ko'p madaniyatli tarkibi bu tamoyilni doimiy ravishda yangi vaziyatlarga mos talqin qilishni talab etmoqda.

Tadqiqot natijalari diniy ksenofobiyaning faqat "dinlararo murosasizlik" bilan izohlash uning real mexanizmlarini soddalashtirib yuborishini ko'rsatdi. Fransiya holatida diniy farq ko'pincha migrantlik, etnik kelib chiqish, shahar periferiyasida yashash, ijtimoiy maqom va xavfsizlik haqidagi tasavvurlar bilan birlashadi. Shu sababli ksenofobik kayfiyatlarning oldini olish siyosati ham ko'p yo'nalishli bo'lishi lozim.

Birinchidan, laïcité tamoyilini jamoatchilikka faqat diniy cheklovlar tizimi sifatida emas, balki e'tiqod erkinligi va davlat neytralligini bir vaqtda himoya qiluvchi konstitutsiyaviy tamoyil sifatida tushuntirish muhim. Ikkinchidan, migratsiya va integratsiya siyosatida diniy yoki etnik guruhlarini umumlashtiruvchi xavfsizlik diskursidan qochib, individual huquq va javobgarlik tamoyiliga tayanish zarur. Uchinchidan, shahar periferiyalarida ta'lim, bandlik va ijtimoiy mobillik imkoniyatlarini kengaytirish ksenofobiya va radikallashuvning ijtimoiy ildizlarini kamaytirishga xizmat qiladi.

To'rtinchidan, OAV va siyosiy kommunikatsiyada "radikal guruh" bilan muayyan dinning barcha tarafdorlarini aynanlashtirishga yo'l qo'yimaslik lozim. Beshinchidan, diniy va madaniy xilma-xillik bo'yicha ilmiy asoslangan ma'rifiy dasturlar, dinlararo va madaniyatlararo muloqot platformalari, shuningdek, diskriminatsiya va nafrat diskursini kuzatish mexanizmlarini rivojlantirish maqsadga muvofiq. Ana shunday yondashuv Fransiya tajribasini faqat milliy holat sifatida emas, balki zamonaviy Yevropada diniy identiklik, sekulyarizm va ksenofobiya o'rtasidagi murakkab munosabatlarni tushunish uchun muhim ilmiy model sifatida baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Conseil constitutionnel. Loi du 9 décembre 1905 concernant la séparation des Églises et de l'État. URL: www.conseil-constitutionnel.fr (murojaat sanasi: 29.06.2026).
2. Le Figaro / InoPressa. Gean: mesures relatives aux prières dans les rues de Paris. URL: <https://www.inopressa.ru/article/15Sep2011/lefigaro/gean.html> (murojaat sanasi: 29.06.2026).
3. Лапина Н.Ю. Этнокультурные метаморфозы Франции и проблема адаптации иммигрантов.
4. Гордон А.В. Китайские общины Парижа: интегрироваться, сохраняя идентичность // Актуальные проблемы Европы. 2021. № 3. С. 136–163.
5. Groupuscules violents lors des manifestations : audition d'Alain Bauer / Assemblée Nationale. 06.07.2023. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=5V8h8U22xjI> (murojaat sanasi: 25.03.2024).
6. Невоенные угрозы безопасности ЕС / под ред. Н.К. Арбатовой, А.М. Кокеева, Е.Г. Черкасовой. Москва: Весь мир, 2023. 658 с.
7. Taguieff P.-A. Le racisme aujourd'hui, une vue d'ensemble // Le Huffington Post. 27.09.2012. URL: http://www.huffingtonpost.fr/pierreandrea-taguieff/racisme-anti-blanc_b_1918224.html.
8. Observatoire de la laïcité. Données sur la religiosité et l'attachement culturel en France. URL: <https://cutt.ly/bxd2kOg> (murojaat sanasi: 01.07.2026).

9. Islamophobie, histoire et débats en France. URL: <https://islamophobie.hypotheses.org/193> (murojaat sanasi: 01.07.2026).

10. Котович К.А. Исламофобия во Франции: трудности определения. Томск: Издательство Томского государственного университета, 2021. Вып. 16. С. 397.